

A TEVÉKENY ISKOLA.*

Mindenekelőtt köszönetemet fejezem ki az elnök úrnak, hogy olyan kedvesen fogadott. Köszönetet mondok a meghívásért a Magyar Paedagogiai Társaságnak, nemcsak a magam, hanem a Rousseau-Intézet nevében is, melyet itt képviselek. Harminc évvel ezelőtt Génfben megalakítottuk a kutatóknak egy kis csoportját, azzal a gondolattal, hogy nem csatlakozunk olyan áramlathoz, mely objektív terv és szabály nélkül viszi előre vagy hátra a világot. Csak a tudományt akartuk szolgálni, értve rajta az igazság keresését. A társaság egyik legfiatalabb tagja, J. Piaget, pl. az utóbbi időben lejegyezte vagy lejegyeztette a Rousseau-Intézet kísérleti iskolájába, a *Kicsinyek Házába (Maison des Petits)* járó gyermekeknek meghatározott időn belül lefolyt iskolai beszélgetését s ezekből a gyorsírással összegyűjtött adatokból megállapította, hogy hány állítás, monológ, kérdés, oki kapcsolat kifejezése stb. esik egy-egy korra, és százalékokban kifejezve megrajzolta a gyermeki gondolkodás logikai nyilvánulásainak görbéjét.¹ Hasonlóképen megállapította azt is, hogy a gyermek miképen fogja föl a világot² és miképen érti az oksági viszonyt.³ Piaget könyvei hűen festik le a gyermek lelki fejlődését; gyakorlati következményeik valóságos forradalmat — úgynevezett copernicus-i forradalmat — jelentenek a pedagógia terén. Kiténik belőlük, hogy nem a felnőtt és gondolatai a központ, mely körül a gyermek forog, hanem a gyermeknek kell az „érdeklődés központjának” lennie, hogy a felnőtt megérthesse és sikeresebben nevelhesse.

E forradalomnak a jelenkorban való megfelelő elhelyezése végett a múltba kell visszatérnem. Az utolsó 25 évben egy nevezetes esemény ment végbe: az exakt tudomány bevonult a mindennapi életbe és meghódította a tömegeket, nem lényegével vagy módszerével — ezeket egyszerű lelkek nem képesek fölfogni —, hanem alkotásaival: az autóval, a mozi-val, a rádióval stb. A tudomány bálványává vált a tömegeknek. Ennek

* Ferrière Adolfnak, az *Új Iskolák Nemzetközi Hivatala* igazgatójának, a *genfi Rousseau-Intézet* tanárának, a *Nemzetközi Nevelésügyi Hivatal* segédigazgatójának előadása a Magyar Paedagogiai Társaság 1928. november 17-én tartott rendes felolvasó ülésén. Magyar fordítása *Kenyerés Elemértől* való.

¹ J. Piaget, *Le Langage et la Pensée chez l'Enfant* 1923. *Le Jugement et le Raisonnement chez l'Enfant*. 1924. Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, Paris. *Collection d'Actualités pédagogiques*.

² *La Représentation du Monde chez l'Enfant*. 1926.

³ *La Causalité physique chez l'Enfant*. 1927. Paris. Alcan.

kettős következménye lett. Kedvezőtlen következménye az anyagi gondolkodás és a szellem értékeinek tagadása; kedvező következménye az igazság és őszinteség tisztelete — mely nélkül nincs tudomány — s a társadalmakat megmérgező hazugság elítélése.

A fizikai tudományok uralomrajutását követte az életestre vonatkozó tudományok uralomrajutása. Az egészségügyi ismeretek az új iskolaépületekkel, a természetes testgyakorlással, az ifjúsági vöröskereszt „egészségi játékaival“, az anya- és csecsemővédelem felkarolásával széles körben elterjedtek. Svájc egyik kantonjában egy mélyérzésű nő a csecsemőápolás elterjesztésével képes volt csökkenteni a gyermekhalandóság és a gyermekbetegségek eseteinek számát. A jövőt tekintve gondolok a tanuló idegrendszerének egészségtanára is. Szemben áll vele a szellemi túlterhelés, mely a gyermek növekvési törvényeinek meg nem értése következtében vagy forradalmárokat termel, vagy engedelmes, de egész életre megnyomorított embereket.

A fizikai és a biológiai tudományokhoz járulnak végül ma a szellemi tudományai: a lélektan és a társadalomtudomány. Már sok tanítóképzőben tanítják exakt módon a kísérleti lélektan, a lelki élet törvényeit. Nincs szó többé filozófiai lélektanról, mely sorra vette az „önálló képességeket“, az emlékezetet, a figyelmet, az akaratot, mintha ezek el lennének egymástól választva; de nincs szó többé materialista pszichofiziológiáról sem, mely a reakciók nagy fizikai és kémiai üzemét látja a szervezetben. Az egyén egysége került ismét az előtérbe. Ezt az egységet különben még a fizika is megállapította az emberi vibrációkra vonatkozó kísérletekkel, melyeket Chicagóban Abrams, Glasgowban William Boyd végzett.

Azt az iskolát, mely gyermekpszichológián alapszik s az egyén egységéhez, helyesebben egészéhez: érzelmi világához, értelméhez és akaratához szól, röviden tevékeny (aktív) iskolának neveztük.

Hajdan azt hitték, hogy a gyermeki lelket kívülről befelé alakíthatjuk, mint a fazekas az agyagot. Ma már tudjuk, hogy tiszteletben kell tartani és segíteni kell a gyermek fejlődését, mely belülről kifelé irányul. A nevelő szerepét a jó kertészhez hasonlíthatjuk. A kertész a növényt nem nyújtja, nem nyesi meg oktanul és nem kezeli természet ellen való módon. Tudja, hogy a szár, a levél, a virág és a gyümölcs meghatározott rendben és a maga idejében fejlődik ki. Tudja, hogy feladata, miként Hippokratés szerint az orvosé: segítségére lenni a természetnek, megadva a fiatal növénynek a megfelelő talajt, fényt, árnyékot, a szükséges nedvességet és meleget. A tanító a lélektan követelményeivel ellentétben álló, erőszakos bánásmódjával a fiatal lelket megrontja, lendületét és kifejlését megakadályozza.

A tevékeny iskolát többféle módon lehet megvalósítani.

I. A nyilvános iskola tanítóját megköti a törvényes tanterv. Nem tehet egyebet, mint hogy „cselekedtető (aktív) módszerrel“: a kézi tevékenység alkalmazásával segíti a tanulást. Ez az „érdeklődési központok“ módszere, mely minden tantárgyat egy központi tétel szolgálatába állít. Pl. a selyemhernyó megismerése kapcsolódhatik rajzolással, agyagmunkával, állattannal, növénytannal (eperfa), fogalmazással stb. Eljárásunk jó, ha nem szabunk meg mindent előre a gyermekeknek, hanem lehetővé tesszük, hogy találerkönyvságuk érvényesülhessen. Kerschesteiner ellene volt ennek az „idővesztésnek“. Bizonyos, hogy nem is szabad vele visszaélni, azonban könnyű észrevenni, hogy az a gyermek, aki kezével dolgoz föl valamely ismeretet, mely különben verbális és elvont lenne, jobban a tárgyra tudja koncentrálni gondolkozását.

II. A tevékeny iskolát teljesebben valósítjuk meg, ha a tantervet módosíthatjuk és a gyermek érdeklődéséhez alkalmazhatjuk. Ezt csinálta Decroly Brüsszelben. Ő bizonyos párhuzamot látott a gyermek és a primitív ember között. Fülében csejgetett Stanley Hall mondása: „Csak az lehet jó civilizált ember, aki előbb jó vad volt“ — kedvező értelemben véve a „vad“ kifejezést. Miként a vademberek mindenekelőtt arra törekszenek, hogy ellássák magukat élelemmel, lakással, ruházzal, hogy védekezzenek az időjárás viszontagságai, az ellenségek és betegségek ellen s végre, hogy vállvetve dolgozzanak, Decroly is ezekre az érdeklődési központokra, mint alapra, építette tantervét. Ezeket tanulmányoztatja olymódon, hogy először a tényeket: a dolgokat és az embereket figyelteti meg; másodsor a szerzett ismereteket kapcsolatba hozatja (mely a technológiát, a történelmet és a földrajzot jelenti); harmadszor az élményeket kézzel vagy szóval kifejezteti.

A tevékeny gyermek sokkal jobban össze tudja fogni erejét, ha olyat csinál, ami érdekli. A minap láttam egy osztályt, melyben kisgyermekek voltak. Az első negyedórában verset mondatnak és énekeltek velük. Tekintetük hideg volt. Olyanok voltak, mint a jól idomított kis kutyák. A második negyedórában szabadon rajzolhattak. Tekintetük megélnékült, élet költözött beléjük, a maguk sajátos taglejtésével és viselkedésével nyilatkoztak meg, lelkük nem rejtőzött többé személytelen fátyol mögé, láthatóvá vált a pszichológus szemének.

A Decroly-féle módszer — és más hasonló módszer, pl. az, amit Törökországban alkalmaznak⁴ — veszedelmet is rejt magában, mert a tanítót arra csábítja, hogy ennek a tantervnek anyagát is olymódon dolgozza föl (úgy „tanítsa“), mint a régiét. Az a tanító, aki leckéket ad, aki tudja, hogy erről vagy arról fog tanítani, nem a tevékeny iskola szellemében jár el, hanem idomít. Kétségtelen, hogy könnyebb a feladatunk, ha mindent

⁴ Az előadást megelőzően Ferrière három hétig Törökországban volt, ahol a török kormány felkérésére az iskoláknak tevékeny iskolákká való át-szervezésében segédkezett.

magunk szabályozunk, mindent előre látunk, nem törődve a gyermekekkel és igazi érdeklődésükkel. Nagyon erős csábításnak vagyunk kitéve, hogy a cselekvést gépiessé tegyük és új rutin ösvényére lépünk. De kérdezhetik: hát akkor hogyan készüljön el a tanító az órákra? Több témára kell készülnie, aztán föl kell szítani az érdeklődést és látnia kell, hogy milyen irányban kívánnak haladni a legélénkebb eszű gyermekek; a többiek ugyanis utánozni fogják őket és követni fogják az áramlatot. Pusztán az az érzésük, hogy maguk találták meg útjukat, s nem a felnőtt kényszerítette rá őket, előidézi, hogy sokkal nagyobb lendülettel dolgoznak és sokkal nagyobb eredményt érnek el.

III. Nézzük a tevékeny iskola megvalósításának harmadik módját. Ebben az esetben nem a módszer vagy a tanterv módosul, hanem átalakul az egész iskola: igazi tevékeny iskolává válik. Valóban a gyermek érdeklődése jut előtérbe. Két, könnyen előálló tévedésre kell itt rámutatni. 1. Nem szabad összevetészenünk az érdeklődést (l'intérêt) a vonzalommal (l'attrait). Ismeretes „a vonzó nevelés“ („l'éducation attrayante“) kifejezés. Mikor a figyelmet mindenáron le akarjuk bilincselni, tulajdonképpen fásulttá tesszük a gyermekeket és csömört fejlesztünk ki benne minden iránt. A szeszély (caprice) az érdeklődés külső látszatát ölti magára, de ez az érdeklődés csak rövid ideig tart. Az igazi érdeklődés erő kifejtésre ösztönöz, mégpedig tartós és alkotó erőfeszítésre. 2. Nem szabad összetévesztenünk az erőfeszítést az unalommal. Az unalommal párosult erőfeszítés minimális eredményt hoz létre. A növendék éppen csak annyit tesz, amennyit muszáj, hogy átmenjen s a büntetést elkerülje. John Dewey kifejtette, hogy az igazi érdeklődés és az igazi erőfeszítés kétféle megjelenési formája egy és ugyanazon erőnek: az én megvalósulási törekvésének.⁵

Jobban megvilágosodik a gyermek igazi érdeklődésén alapuló tevékeny iskola munkája, ha elmondom, hogyan valósítottam meg én már 1900-ban dr. Lietz iskolájában. Már akkor láttam, hogy a gyermek érdeklődése hasonlít a tűzhöz, mely melegével besugározza és fölgyújtja a vele érintkező gyúlékony tárgyakat.

Néhány évvel ezelőtt a hegyekbe rándultam ki növendékeimmel, megnézni olyan barlangokat, amelyekben hajdan őseink laktak. A gyermekek mindjárt kérdésekkel állottak elő: mivel éltek a barlanglakó emberek, mivel táplálkoztak, hogyan öltözködtek? Több olyan könyvünk volt, mely ezekkel a kérdésekkel foglalkozott. A növendékek végül arról írtak: hogyan folyt le a napja őseink gyermekének és hogyan folyik le a ma gyermekének. Aztán kerestük, hogy mik voltak az őseink szükségletei s megállapítottuk, hogy: a táplálkozás, a lélekzés, az eszközök a táplálkozáshoz, a lakás, a ruházat, a meleg és a

⁵ Dewey művének magyar fordítása „Az érdeklődés és az erőfeszítés az akaratnevelésben“ címen a „Kisdénevelésben“ jelent meg 1927-ben.

világosság előállításának eszközei, az ellenségek és a betegségek elleni védekezés, a munka és a pihenés, a közlekedési eszközök. A gyermekek mindig élénk érdeklődést mutattak. Kiderült, hogy a gyermek hajdan hajót és vonatot rajzolt, ma autót és repülőgépet: mindig gyors közlekedési eszközt. Néhány növendék rámutatott az esztétikai szükségletre (művészet) és az önzetlen igazságra irányuló szükségletre (tudomány). Egy 8½–9 éves leány gyerekes módon kifejezte azt is, hogy ezek a szükségletek értéktelenek voltak, ha nem állottak az élőlény egész élete összhangjának szolgálatában.

Ezután a következő lépéseket tettük meg munkánkban:

1. Adatok gyűjtése. Megfigyelése *a*) közel vagy távol lejátszódó eseményeknek (áradás; az újságokból olvasható ciklon Japánban); *b*) gyárak, műhelyek, raktárak, nyomda, bölcsődék, kórház, törvényszék, közüzemek stb. látogatása; *c*) mikor nem volt sem aktualitás, sem nem mentünk megnézni valamit, tovább foglalkoztunk a szükségletekkel és magunk kerestünk rájuk vonatkozóan felvilágosításokat.

2. Az adatok osztályozása. A rajzokat, növényeket, képeket stb. borítékokba raktuk. Minden emberi szükségletet valami természeti dologgal elégítenek ki (állatok, növények, ásványok, a nap mint fény- és melegforrás) az emberek segítségével (család, iskola, város vagy falu, vidék, nemzet, emberiség). Minden borítékra rá volt írva egy-egy kielégítendő szükséglet neve (1, 2, 3, 4 stb. számokkal ellátva) és a kielégítés eszköze, módja (a-szükségletnek megfelelő számokkal). Ide kell vennünk, hogy a természetet tekintve beszélünk technikáról, számolásról (számtan, mértan stb.); az emberiséggel kapcsolatban más technikáról van szó, a nyelvről (olvasás, írás, nyelvtan). Csakhamar 60 vagy 80 borítékunk lett; csak olyanokat csináltunk, amelyekre szükségünk volt. A nagyon tele levő borítékok tartalmát logikus módon alosztályokra bontottuk szét.

3. Az adatok feldolgozása. Mikor valamely téma kidolgozására került a sor, mindenki elővette borítékját. A gyermekek megvizsgálták, összehasonlították, egymással kicserélték az adatokat, lemásolták az érdekeseket, szövegeket, cikkeket, rajzokat stb. Kiegészítették hiányos információikat. Az egészet logikusan elrendezték. A fekete táblára írták és lemásolták az „életfüzetbe“ (cahier de vie). Ez a füzet olyan osztályozófüzet volt, melynek rovatai a borítékok rovatainak feleltek meg. Amit az élet össze-vissza szolgáltatott, mindaz logikus rendben került a füzetbe. A gyermekek nagyon büszkék voltak képeikkel, festményekkel, kis mintákkal díszített füzetükre. A végén már kívülről tudták tartalmát, miként a kis bélyeggyűjtő tudja, hogy miféle bélyegjei vannak. Mennyivel hatásosabb tanulási módszer ez annál, amelyet a vizsgára készülők szoktak használni! És sok fiatal ember, fiú és leány, egészen a mai napig megtartotta ezt az osztályozási eljárást mindennapi életében.

Vajjon lehet ilyen módszert alkalmazni akkor is, ha sok növendékkel van dolgunk? Igen, ha a gyermekek hozzá vannak szoktatva a személyes munkához. Még a nyilvános iskola kötelező tanterve mellett is lehet érvényesíteni a tevékeny iskola módszerét.

Erre vonatkozólag csak egy példát idézek. Egy nyíltszívű, egyszerű tanítónő esetét, ki Svájc Tessin kantonjában működik. A tanítónő, Boschetti-Alberti asszony, Montessorinak volt tanítványa s tíz éven át csak óvodásgyermekkel foglalkozott. 1926-ban tanítónőnek választották meg: Agno nevű faluba, hol nagyon nehezen kezelhető növendékeket — csupa földműves- és munkásszülők gyermekeit — kellett tanítania. Két tanító már sikertelenül próbálkozott a gyermekek fegyelmzésével és tanításával. Boschetti asszonynak azt tanácsolták, hogy nagyon szigorú legyen. Ő azonban hitt módszerében: a szabadság és bizalom módszerében. Működését azzal kezdte, hogy a padokat a falak mentén helyezte el az iskolateremben és úgy intézkedett, hogy mindennap egy-egy gyermek díszítse föl a termet virággal vagy lombbal. A napot három szakaszra osztotta.

A) Az első szakasz az akadémia, azaz a szépség és a jóság kultusza. Ekkor ő olvas fel vagy ad elő valami szépét, vagy pedig a növendékek szavalnak, énekelnek vagy jeleneteket adnak elő. Ennek az a célja, hogy megteremtesse a jó munkához szükséges lelki hangulatot: a derűt. Boschetti-Alberti asszony „derült iskola“ nevet adott iskolájának.

B) A második szakasz: az ellenőrzés. Az iskola minden napot egy-egy tárgynak szentel. Előző nap este Boschetti asszony összegyűjti a füzeteket, reggel pedig kiválasztja azokat a gyermekeket, akik a napirenden levő tárggyal foglalkoztak. Beszélgetés indul meg a tanítónő és a gyermekek közt. Az összehordott anyagot kiegészítik. A többiek ezalatt hallgatnak.

C) Ezután következik a szabad egyéni munka. Boschetti asszony a tanév kezdetén lemásoltatta a (9—15 éves gyermekekkel dolgozó nyilvános) iskola tantervét, megmagyarázta minden tantárgy értelmét, értékét az emberiségre és az életre nézve, elmondta, miképen jutottunk el az ismeret mai színvonalára. Megmagyarázta a nehéz szavakat s megjelölte a könyvtárban azokat a műveket, amelyekben megfelelő fölvilágosítást lehet találni. Azután így szólt növendékeihez: Most lássatok a munkához, oldjátok meg feladatokat úgy, ahogy tudjátok, dolgozzatok egyedül vagy csoportban. Az új növendékek kissé csodálkoztak ezen az eljáráson. De néhány nap vagy hét múlva már ők is nagy buzgalommal fogtak a munkához.

És mindenki meg volt elégedve: a tanulók, a tanítónő, a szülők, mert látták, hogy gyermekeik gyakorlatiasak lettek és segítségükre voltak otthon és a mezőn. Csak egy ember nem volt megelégedve: a tanfelügyelő. Ő ugyanis azt gondolta, hogy a tanulók semmit sem fognak tudni. „Legyen türelemmel, tan-

felügyelő úr, az év végéig — szólott neki Boschetti asszony — és látni fogja az eredményt.“ Különösen az nem tetszett neki, hogy Boschetti asszony nem követi a szabályzatot. „A szabályzatok arra valók, felelte Boschetti asszony, hogy az ember ne járjon el rosszabbul, mint amennyire szabad, de nem akadályozhatják meg, hogy jobban csináljuk dolgunkat.“ A tanfelügyelőt azonban nem tudta megnyerni semmi sem, még az év végi fényes eredmény sem.

1927-ben az „Új nevelés nemzetközi kongresszusán“ Locarnóban, a kañton közoktatásügyének vezetőjét nagyon meglepte, hogy a kongresszus résztvevői mennyire ünneplik Boschetti asszonyt, kit ő valósággal ekkor fedezett fel. És az a kitűnő gondolata támadt, hogy a tanfelügyelő helyett a luganói tanítóképző lélektan- és neveléstan-tanárát bízta meg Boschetti asszony iskolájának ellenőrzésével. A képzőintézeti tanár egész évben látogatta az iskolát. Kezdetben kétségei voltak, végül azonban elismeréssel nyilatkozott a szép eredményről.

Vajjon minek tulajdonítható ez az eredmény? Boschetti asszonynak vagy módszerének? Ő azt állítja, hogy nem neki, mert módszerét alkalmazva ugyanolyan eredményt érhet el bárki. Azt hiszem azonban, hogy szellemének fénye, tekintete, mosolya, egy-egy kellő alkalommal mondott szava sokat nyomott az eredmény létrehozásában, melyet maga is csodának mond s amely őt magát is meglepte.

Tehát akkor csak kivételes nevelő egyéniségek tudják megvalósítani a tevékeny iskolát? Nem. Ez már ezer esetben beigazolódott. Európában számos ilyen esetet ismerünk, azonban senki sem tudott ezekben pontosabb méréseket végezni. Az Egyesült-Államokban, hol több pénz van, már összehasonlító statisztikát készítettek. Érdekes ezt megismerni.

Texasban Ellesworth Collings párhuzamos osztályokat állított fel teljesen egyenlő körülmények közt: a tanulók ugyanolyan képességűek, a tanítók pedig egyforma képzettségűek voltak mindkét fajta iskolában; az iskolák székhelyei, a faluk is lehetően hasonlítottak egymáshoz. A gyermekek a kísérleti iskolában szabadon választották meg foglalkozásukat. A többi iskolák a hivatalos tantervet követték. Négy év után vizsga volt ugyanazon tesztekkel, ugyanazon körülmények közt. A kísérleti iskola növendékei minden tekintetben felülmúlták a többi iskolák növendékeit. Bár ennek az iskolának nem volt előre meghatározott terve, növendékei sokkal alaposabban dolgozták fel az egyes tárgyakat. Még egy nevezetes hatása volt ennek az iskolának: a családok közvetett nevelődése. A kultúra, a szó mindkét jelentésében: a föld- és a szellemi kultúra sokkal magasabbra hágott abban a faluban, melyben a tevékeny iskola volt.

Más, még ékebben beszélő példa. Chicago mellett Winnetka városában Carleton Washburne 10 éven át megmérte az egész város tanulóinak (több mint 10.000 gyermeknek) szel-

lemi haladását. Winnetka városában az iskolai munkát jellemzi egyrészt, hogy a gyermekek a technikai tárgyakat (számantant, helyesírást, elemi történelmi és földrajzi stb. ismereteket) egyénileg tanulják; egyéni képességeiknek sajátos útját követik mindannyian. Másrészt közös munkában vesznek részt, miként Texasban: a különböző közös tevékenységeket maguk választják meg. Ezekből a tevékenységekből fakadó öröm besugározza a száraz technikai tárgyakat is. Nos, 10 év után a következők állapították meg: a jó tanulók 4—5 év alatt, a közepesek 6—7 év alatt végzik el azt, amit 8 évig tanulnak — és sokkal rosszabbul — a hagyományos iskolákban. Marcel Proust hozzáfogott „Az elvesztett idő kereséséhez“. Ime, itt van az iskolákban a régi módszerrel elvesztett idő pontos mértéke. Mennyire igaza volt Rousseau-nak, mikor azt mondta, hogy tudni kell időt veszteni... hasznosan! Ebben az esetben tehát még időt is nyerünk, ha mindent jól számba veszünk.

Mindebből levonhatjuk, hogy a tevékeny iskola a lélektan és a neveléstan segítségével megvalósítja a helyesen értelmezett gazdaságosság módszerét, melyet már régen alkalmaznak a fizikában és a mechanikában: mennél több hasznos eredményt, minél kevesebb hiábavaló erőfeszítéssel, vagy: egyenlő erőfeszítéssel nagyobb hatást. Ma az iskola minimális eredményt ér el, bár a tanítók és tanulók rendkívül nagy erőfeszítést tesznek. Az iskola specialistákat, tudósokat képez, de nem embereket. Mit szóljunk arról a nevelésről, melyet azok a diákok kaptak 13 vagy 14 éven át, kik 20 éves korukban kirakatókat zúznak be és raktárakat fosztanak ki? A neveltség világos gondolkozást és önbizalmat jelent. Hogy ezt a gyermekek elérhessék, tisztelnünk és kibontakozásában segítenünk kell a létük mélységéből feltörő életlendületet: a mennyiségi lendületet, melyet az egészség és az erő foka jelez, a minőségi lendületet, mely az ész és a józanság mértékében fejeződik ki. Ez a lényeges. A többi csak másodrendű. Rendeljünk alá minden dolgot a szellemi erő és a szellemi élet fenntartásának és növelésének: ebben lehet összefoglalni a tevékeny iskola lényegét.

FERRIÈRE ADOLF.